СТАНОВИЩЕ

от проф. дфн Димитър Вълчев Петров - Кенанов
(Великотърновски университет "Св. св. Кирил и Методий" – гр. Велико Търново),
член на научното жури по обявена защита на докторска дисертация за придобиване на научната степен „доктор на науките" в область на висше образование
2. Хуманитарни науки
професионално направление 2.1. Филология (Български език.
История на българския език)
съгласно Заповед № Р33-5360/18.11.2016 г. – Пловдивски университет
"Паисий Хилендарски" – гр. Пловдив
Дисертационният труд е разработен в Катедра по общо езикознание и история на българския език
Заглавие на дисертационния труд: „Старобългарският чин на Свето Богоявление (Текстология и редакции)"
от доц. д-р Христина Милева Тончева-Тодорова

Служебниците-Евхологии съпътстват богослужебния живот на Българската Православна църква от началото на нейното промислително учредяване през IX век до днес. Да се изучават диахронно паметниците на богослужебната ни писмена култура означава да се разчертае историческото развитие на старобългарския книжовен език – литургически език на Православната славяноезична църква. Сред работещите на това тематично поприще авторитетни съвременни български учени е доц. д-р Христина Милева Тончева-Тодорова от Пловдивския университет „Паисий Хилендарски". В нейния библиографски „профил" се четат заглавия на изследвания и издания на молитви за всяка потреба (2000), чинопоследования за встъпване в монашески образ (2005), требника на Вениамин Хилендарец и други. Неотстъпната вярност към света на богослужебните книжовни паметници обогатява изследователския почерк на доц. Христина Тончева, която закономерно предлага сега завършен и обсъден дисертационен труд: „Старобългарският чин на Свето Богоявление (Текстология и редакции)". Обявената защита е съобразно изискуемите от закона процедурни стъпки, които са изпълнени в цялата си пълнота. Предложената и осъществената тематична задача по актуалност и значимост отговарят на изследователските качества и

достойнства на дисертация за придобиване на научната степен „доктор на науките / доктор на филологическите науки“. Специално искам да подчертая научноизследователската тежест на общо 20 публикации в чужбина и у нас, които показват необходимата контактност със съвременната медиевистична общност и „социализират“ постиганите научни резултати в дисертацията.

Заслужава да се посочи важна особеност на труда и другите написани изследователски текстове на доц. Христина Тончева – изграденият ясен, личностен стил със заявена позиция за обективно осветляване на фактите и явленията, за които пише. В това изнамиране на себе си са приложени уроците на големи имена от старобългаристиката и славистиката. Можем да видим търсене на синтез между традиции от миналото и съвременни тенденции дори на понятийно равнище (срв. напр. термините „додатък“ и „матрици“).

Във внесения за защита дисертационен труд за старобългарският чин на Свето Богоявление се отстоява времепространственото духовно и езиково единство, целостта на старобългарския книжовен капитал. Ето защо придържането към обективно обосновани изводи и заключения при Христина Тончева е израз на същински патриотизъм в науката. За пояснение на тази оценка се налага да не се съглася с твърдението на проф. Александър Наумов за равенство в качеството на патриотизма у българската и сръбската медиевистика в лицето на акад. Ем. Георгиев, акад. Петър Динеков, проф. Д. Богданович и други, поставени наедно с войнстващия „патриотизъм“ на Бл. Конески и В. Антич, с който се отчуждава и присвоява значителна част от старобългарското културно наследство. Не може да се приеме за истински патриотизъм и използването на понятия като църковнославянски език или старославянски език, за да се прикрива несъмнената българска природа в езика Кирило-Методиевата писменост, както е в изследванията на доц. Т. Афанасиева за славянското богослужебно наследство.

В деня на Богоявление / Кръщение Господне от Галилея при св. Йоан Предтеча идва тридесетгодишният Иисус Христос да освети природата на водата и да установи таинството Кръщение. За възпоминание на знаменателното събитие, което е също и явяване на Пресвета Троица, в християнския календар се учредява празник на 6 януари / 19 януари, когато с освещаването на водата според силата на вярата се извършва душевно и телесно очищение. Молитвено съпричастие към величавото таинство на свещенодействията е благодатното духовно съдържание на текстовата съставка в „Чинопоследаванието на св. Богоявление“. Неговият старобългарски превод и

историческият му път във времето заслужават комплексно лингвотекстологическо проучване. Тази задача е манифестирана на с. 7: „Целта на настоящата дисертация е текстологично и лексикално проучване и публикуване на „Чина на Свето Богоявление“ по всички известни и достъпни за ползване ръкописи до края на XVIII в., както и цялостна реконструкция на глаголическия му текст и издирване на гръцките прототипи и към новата, и към старата част на паметника“. Десетки ръкописи и старопечатни книги са привлечени за професионалното постигане на лингвотекстологическите задачи, познава се и критически се използва натрупаният проучвателски опит в палеославистиката.

В първа глава се чете текстовата реконструкция на глаголическия „Чин на св. Богоявление“, придружен от гръцкия текст и подробни разночетения. Тук и в по-нататъшното изложение се усеща позитивистка трезвост и недопускане на въображението да пресъздава текстови форми. Тази предпазливост е последователно спазвана, макар че на места някои словни елементи могат да се предположат с голяма сигурност. Рецептивната история на старобългарския Богоявленски чин подробно е разкрита в следващите глави като се започва с архаичната редакция по преписи от XIII-XIV век. Наличието на продължителна рецепция доказва традиционализма на старобългарската духовна писмена култура – към нов превод или трансформации в преводите се пристъпва тогава, когато няма (или не се познава) предходен превод, а при наличие се правят редакционни промени по появил се нов авторитетен гръцки извод или по изисквания на влязъл в сила нов Типик (напр. от Студийски типик към Йерусалимски типик). Славяноцентризмът на старобългарската литература предполага това правило да се спазва независимо от етническата среда, напр. сръбска или руска. В такива случаи се следва съответния на средата правопис или се правят поправки, за каквито се забелязва при Зографския Богоявленски чин: „Интересното е, че друга ръка с друго мастило е поправяла носовките на етимологичните им места“ (с. 96). Този археографски детайл ми напомня на аналогично явление в препис на книгата „Небесна Лествица“ от св. Йоан Синайски, № 675, XIV в., Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий” – София. Ръкописът е поправян – изчиствани са предимно носовките.

Напълно закономерно в дисертацията е откроена ролята на Света Гора Атонска в преписването, редактирането и разпространението на Богоявленското чинопоследование. Обоснована е авторската позиция за Зайковския требник от XIV в., който не бива да се свързва със светогорската книжовна практика. В отделна (пета)

глава на лингвотекстологически анализ са подложени текстови материали от два ръкописни требника (хилендарски и ватикански) от XV- XVI в., в които се наблюдават различия в Богоявленското служение спрямо установилата се традиция.

В текстологията на славянските ръкописни книги съществува неписано и рядко осъзнавано от учените правило – в преписи, възникнали векове след временаписването на даден книжовен паметник, да се откриват текстови залежи от негово архаично състояние. В подкрепа на това правило извънреден интерес представляват находките на доц. Христина Тончева (в Шеста глава), в които се открива общуване с глаголическото наследство в ръкописни требници от XVII в. Това откритие усилва надеждата за скрити възможности на запазените ръкописи да пазят ценни пътища към миналото, към старобългарската книжовна съкровищница от IX- X в. Подобна възможност има напр. и за пресъздаване на автентичния, първообразния състав на Симеоновия „Златоструй“.

Своеобразно фактологическо продължение за текстологическото правило се намира в следващата Седма глава, посветена на Богоявленска молитва от Йерусалимския патриарх Софроний, който е допринесъл много за текстовото доизграждане на св. Богоявленското чинопоследование. Основателно доц. Христина Тончева защитава теза за Софрониевата молитва като съставна част от старобългарската преводна литература: „Славянската евхологична ръкописна традиция през XVII век е засвидетелствала ясно видима тенденция към редактиране на старобългарските Богоявленски текстове с подчертано архаизиране и придържане към глаголическия образец“(с.139). В изследователското полезрение (тук и на други места в труда) се намира и Великият требник на Киевския митрополит Петър Могила, работил условията на римокатолическата униатска експанзия в Жеч Посполита (федерация на Кралство Полша и Великото княжество Литовско). При изключително сложна обстановка, за да отстои оцеляването си, православната общност в лицето на светителя Петър Могила търси опора в гръковизантийското и старобългарското културно наследство.

В дисертационния труд се отчита взаимодействието на ръкописната и старопечатната книга в документирането и разпространението на Богоявленското чинопоследование – специално в Дванадесета глава, също и в Осма и Девета глава, където са представени две кратки редакции и късна редакция на св. Богоявленския чин. Очевиден е стремежът да се търси библиографска пълнота и отразяване на всички писмени свидетелства за историческия живот на изучавания книжовен паметник.

По логиката на авторския творчески замисъл идва ред на аналитичния обзор на ветхозаветните и новозаветните четива в Богоявленския чин. Не е пропуснато да се отбележи, че в Синайския Евхологий липсва текстови корпус от старозаветни четива.

Ценно лексикографско градиво е събрано в „Додатък към Речник-индекса на Синайския евхологий“, в Тринадесета глава, където са изнесени, анализирани и класифицирани стотиците лексикални дублети в преписите от Богоявленския чин. Ако се вгледаме в изнесените примери, ще предусетим преводаческата отговорност на старобългарските книжовници да пресъздават точния богословски смисъл на гръцките словоформи. В една от молитвите се заговорва за невъзможността на човек да опише, да ословеси и изрече, да изрази неописуемата, непристъпната Божия същност. Затова се появяват дублетни редове с определения за Бог: **неисписаньнъ** – **неописанъ** – **нескаѕаньнъ** (ἀπερίγραπτος), **непристѫпьнъ** – **неприкосновеньнъ** – **неизѕдреченъ** (ἀπρόσιτος). В случая с **попъ** – **иерѣи** – **свѧщеникъ** може да се забележи стилистическото снижаване на думата **попъ** в съвременния български език спрямо другите две лексеми: заемката **иерѣи** и българското съответствие: **свѧщеникъ.**Тези кратки наблюдения са достатъчни да разчетем качество, характерно за високоприносни научни трудове – с документираните открития те предполагат и разчертават нови изследователски хоризонти.

Значими са изводите и обобщенията, които са изнесени в отделна глава. Извънредно ценни са петте приложения с текстовете на отделните редакции, заедно с новобългарския превод на Богоявленския чин и лексикалния индекс.

За да изпълни своето предназначение в науката и в образователната система, трудът следва да бъде отпечатан и така да бъде достъпен за четене и приложение в нови проучвания от слависти - студенти, докторанти и учени слависти.

Изпълнени са всички изискуеми от закона условия. Авторефератът пълно съответства на дисертационното изложение, справката за приносите отразява реалните постижения и достойнства на дисертационното проучване. Чинопоследованието на св. Богоявление като текст е „разгънато” във времето от началото на славянската писменост до прага на Новото време. Избраните методически принципи, архитектониката на труда позволява на доц. д-р Христина Тончева да докаже високите си качества на съвременен изследовател, а на нейните читатели - да преживеят вълнуващо текстологическо пътешествие и да проследят развитието на старобългарския литургически език.

За мене е важно да подчертая – дисертацията е плодотворен резултат от дългогодишна последователна и системна работа, която е противоядие срещу прибързани изводи и заключения. В множество публикации у нас и в чужбина, идеите на дисертацията са споделени и проверени. Това позволява на доц. Христина Тончева уместно да се намесва и поправя текстологически концепции, какъвто е напр. случаят със Зайковския требник.

Много важно е разкриването на стадиалните структури в текстовете, редакционните промени в ръкописите и старопечатните книги, на гръкоезичния текст и оттам – на преводаческите правила. Додатъкът към Речника-индекс на Синайския евхологий е ценен влог в историческата лексикография на българския език. Ноовбългарският превод на св. Богоявленско чинопоследование представя несъмнените преводачески способности на авторката. Убеден съм, че доц. д-р Христина Тончева постига високото равнище на българската и световната старобългаристика и славистика. С достойнствата си трудът е представителен резултат на пловдивската университетска медиевистика.

В заключение като член на научното жури давам своята ПОЛОЖИТЕЛНА оценка за постигнатите високи научни резултати от авторката в нейната докторската дисертация и убедено предлагам на научното жури да присъди на доц. д-р Христина Милева Тончева-Тодорова научната степен „доктор на науките" в област на висше образование: 2. Хуманитарни науки; Професионално направление 2.1. Филология (Български език. История на българския език).

6 януари 2017 г. проф. дфн Димитър Вълчев Петров-Кенанов

Велико Търново